



فرهنگستان ملی - فرهنگستان خراسان  
Ferdowsi Cultural Institute - Ferdowsi Branch

#### گروه بندی مخاطب

✓ دانشجو: افرادی که آشنایی مطالعات پیش‌های معنوی نوظهور هستند.

پژوهشگر: افرادی که با این سلسله میانه آشنایی دارند و مشتاق بررسی مطالعات انتقادی در این زمینه هستند.

مربی: افرادی که مطالعات انتقادی جنبش‌های معنوی نوظهور را انجام می‌دهند.

مشکاتی سبزواری، عبدالحسین، ۱۳۵۸-

فرجام من و تو؛ نقد و بررسی آموزه تناسخ در دین‌واره‌ها / عبدالحسین مشکاتی سبزواری - قم: صهبای

یقین، ۱۳۹۱.

۱۸۴ ص.

ISBN: 978-600-6660-02-8؛ ۴۰۰۰۰ ریال.

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه: ص. (۱۷۱)؛ ۱۸۴؛ همچنین به صورت زیر نویس.

۱. تناسخ -- نقد و تفسیر. الف. عنوان. ب. عنوان: نقد و بررسی آموزه تناسخ در دین‌واره‌ها.

۱۳۳ / ۹۰۱۳۵

۴ ف ۵ / م ۵۱۵ BL

# فرجام من و تو

نقد و بررسی آموزه تناسخ در دین واره‌ها

---

عبدالحمید مشکاتی سیرازی



سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران  
National Library and Archives of Iran

## فرجام من و تو

نقد و بررسی آوازه تناسخ در دین واره‌ها

مؤلفان: عبدالحسین مشکاتی سبزواری  
ناظر علمی: دکتر م. الماعات و تحقیقات بهداشت معنوی  
ویراستار: سید محمد علی  
ناشر: صهبای یقین  
طراحی جلد: کانون تبلیغات الف (فاطمه حجازیان)  
صفحه‌آرایی: محمد صادقی  
چاپ: اول / ۱۳۹۱  
شمارگان: ۲۰۰۰ جلد  
شابک: ۸-۰۲-۶۶۶۰-۶۰۰-۹۷۸  
قیمت: ۴۰۰۰ تومان

موسسه علمی - فرهنگی بهداشت معنوی  
ق.م - خیابان فاطمی (دور شهر) - کوچه ۶ - پلاک ۵۲ - طبقه اول  
تلفن: ۷۷۲۸۳۷۵ (۰۲۵۱)؛ تلفکس: ۷۸۳۲۳۸۹ (۰۲۵۱)  
<http://behdashtemanavi.com>  
[info@behdashtemanavi.com](mailto:info@behdashtemanavi.com)



موسسه علمی-فرهنگی بهداشت معنوی  
Behdashtemanavi Cultural Institute Special P.O.

ق.م، موسسه سوره مهر:  
۷۸۳۹۴۰۶ - ۷۸۳۹۴۰۲ (۰۲۵۱)  
ق.م، موسسه عماد:  
۷۸۳۹۴۰۷ - ۷۸۳۹۴۰۱ (۰۲۵۱)

کلیه حقوق برای موسسه بهداشت معنوی محفوظ است

## فهرست مطالب

|         |                                       |
|---------|---------------------------------------|
| ۹.....  | مقدمه                                 |
| ۱۵..... | فصل اول: کلیات                        |
| ۱۵..... | اصطلاحات و معانی                      |
| ۱۵..... | عرفان                                 |
| ۱۹..... | معنویت                                |
| ۲۴..... | معاد                                  |
| ۲۵..... | نیروانا                               |
| ۲۷..... | تناسخ                                 |
| ۲۹..... | فصل دوم: تناسخ؛ چیستی، پیشینه و گستره |
| ۲۹..... | (۱) معنای تناسخ                       |
| ۲۹..... | یک) معنای لغوی                        |
| ۳۱..... | دو) معنای اصطلاحی                     |
| ۳۵..... | (۲) اقسام تناسخ                       |
| ۳۷..... | (۳) پیشینه و گستره تناسخ              |
| ۳۹..... | (۴) علل و انگیزه‌های اعتقاد به تناسخ  |

|     |                                          |
|-----|------------------------------------------|
| ۴۳  | فصل سوم: دین‌واره‌های کهن و تناسخ        |
| ۴۳  | (۱) تناسخ در آیین‌های شرقی               |
| ۴۵  | یک (فلسفه چارواکا)                       |
| ۴۷  | دو (مکتب جاین)                           |
| ۴۹  | سه (مکتب بودا)                           |
| ۵۰  | چهار (فلسفه نیایا)                       |
| ۵۲  | پنج (مکتب وی شه شیکا)                    |
| ۵۲  | شش (مکتب سانک هیا)                       |
| ۵۳  | هفت (مکتب ییما)                          |
| ۵۶  | هشت (مکتب می م م سا)                     |
| ۵۸  | نه (مکتب ودانتا)                         |
| ۶۰  | (۲) تناسخ در میان مسیحیان و یهودیان      |
| ۶۳  | (۳) نحله‌های اسلامی تناسخ‌یون            |
| ۶۷  | فصل چهارم: جنبش‌های معنوی نوپدید و تناسخ |
| ۶۸  | یک (اکنکار)                              |
| ۷۳  | اشکالات تناسخ اکنکار                     |
| ۷۹  | دو (اشو)                                 |
| ۸۴  | سه (دالایی لاما)                         |
| ۸۶  | چهار (وین دایر)                          |
| ۸۹  | پنج (والش)                               |
| ۹۳  | شش (سای بابا)                            |
| ۹۴  | هفت (کریشنا مورتی)                       |
| ۹۷  | هشت (فالون دافا (لی هنگجی))              |
| ۹۹  | نه (کارلوس کاستاندا)                     |
| ۱۰۲ | ده (یوگاناندا)                           |
| ۱۰۴ | یازده (پائولو کوئلیو)                    |

|                                                 |     |
|-------------------------------------------------|-----|
| دوازده حلقه.....                                | ۱۰۶ |
| فصل پنجم: دلایل اثبات و رد تناسخ.....           | ۱۱۳ |
| (۱) دلایل قائلین به تناسخ و ابطال آن ها.....    | ۱۱۳ |
| دلیل اول.....                                   | ۱۱۴ |
| پاسخ:.....                                      | ۱۱۴ |
| دلیل دوم.....                                   | ۱۱۵ |
| پاسخ:.....                                      | ۱۱۵ |
| دلیل سوم.....                                   | ۱۱۵ |
| پاسخ:.....                                      | ۱۱۶ |
| دلیل چهارم.....                                 | ۱۱۷ |
| پاسخ:.....                                      | ۱۱۷ |
| دلیل پنجم.....                                  | ۱۱۸ |
| پاسخ:.....                                      | ۱۱۹ |
| الف. پدیده روانی کریپتومنسیا (Cryptomania)..... | ۱۱۹ |
| ب. محدودیت و گزینشی بودن.....                   | ۱۲۳ |
| (۲) دلایل منکرین تناسخ.....                     | ۱۲۵ |
| یک) ثبوت جمعیت جهان.....                        | ۱۲۵ |
| دو) دلایل نقلی رد تناسخ.....                    | ۱۲۶ |
| سه) دلایل عقلی رد تناسخ.....                    | ۱۳۰ |
| (۱) محال بودن استقرار دو روح در یک بدن.....     | ۱۳۰ |
| (۲) عدم همسانی جسم ها و روح ها.....             | ۱۳۳ |
| (۳) تعطیلی روح از بدن.....                      | ۱۳۵ |
| (۴) تناسخ مطلق و انکار معاد.....                | ۱۳۶ |
| (۵) تناسخ نزولی و سیر موجودات عالم.....         | ۱۳۷ |
| (۶) تناسخ صعودی و انتقال غیر ممکن نفوس.....     | ۱۳۹ |
| چهارم) ردیه دانشمندان مسلمان.....               | ۱۴۱ |

|     |                                |
|-----|--------------------------------|
| ۱۴۱ | (۱) کمال و نقص محدود           |
| ۱۴۲ | (۲) اولین گناه                 |
| ۱۴۳ | (۳) تکلیف حیوانات              |
| ۱۴۴ | (۴) تنگ چشمی                   |
| ۱۴۵ | (۵) تلاقی شرور                 |
| ۱۴۶ | پنج) اشکالات دیگر              |
| ۱۴۹ | فصل ششم: معاد، رجعت و تناسخ    |
| ۱۴۹ | معاد و تناسخ                   |
| ۱۵۰ | اثبات معاد                     |
| ۱۵۰ | ۴ دلایل عقلی                   |
| ۱۵۴ | معاد در قرآن                   |
| ۱۵۸ | معاد جسمانی                    |
| ۱۵۹ | رجعت و تناسخ                   |
| ۱۶۰ | یک) چیستی رجعت و ادله آن       |
| ۱۶۳ | دو) تفاوت تناسخ با رجعت        |
| ۱۶۶ | تناسخ یا مسخ در ائمت‌های پیشین |
| ۱۷۱ | کتابنامه                       |

---

## مقدمه

---

به فراختای تاریخ بشری چون اعتقاد به سرنوشت پس از مرگ و زندگی آن جهانی را پی گرفت. عده اندکی که در امان ماتریالیسم پرورش یافته و غرق در مادی گرایی شده اند، انسان را در جسم مادی و زندگی را در همین دنیا خلاصه کرده و به هیچ انگاری آخرت باور ندارند. اما عده فراوان دیگری از روی وجدان و نیز با توجه به آثار فطری و تجربی فراوان به روحانی بودن انسان باور دارند:

جزء کل شد چون فروشد جان به جسم  
کس نیازد زین عجایب تر طلبم

جسم و جان پاک با هم یارشید  
آدمی اعجوبه اسرارشید

(عطار نیشابوری)

آنان که حق جویی و حق طلبی نهفته در فطرتشان را آشکار نموده،

عدالت را از عمق وجود خود درک می کردند، همواره در پی یافتن مقر و مقام عدالت و حقیقت، پیرسان بودند:

ز کجا آمده ام آمدنم بهر چه بود      به کجا می روم آخرنمایی وطنم  
(مولوی)

در پاسخ بدین پرسش ها عده ای توانستند خود را به وحی و آموزه های وحیانی متصل کنند و پاسخ پرسش خود را به درستی دریابند. این عده با باور به معاد و قیامت، رفتار خود را سامان می بخشیدند. عده ای دیگر که از سرتقصیر یا قصور، از آموزه ها به دور بودند، به دنبال پاسخ پرسش های خود به "کارنا" و "تناسخ" پناه بردند.

در واقع هنگامی که اندیشه بشری در صدد پاسخ گویی به پرسش از زندگی واپسین برمی آمد، به فراخور گستره اندیشه و ایمانش پاسخی ارائه می کرد.

دهریون و مادایون به همراه عده ای از اهلای پیشین و مادی گرایان کنونی، بر این باور شدند که انسان، چیزی جز هیكل مادی و جسمانی نیست و با مرگ، تمام وجودش به نیستی تبدیل می شود. در اندیشه اینان، سعادت و شقاوت انسان به لذات و آلامی است که در همین دنیا چشیده است. روشن است که باور به معاد یا تناسخ، فرع باور به روح است و چون اینان روح را باور ندارند، زندگی پس از مرگ را پی نمی گیرند و به معاد یا تناسخ قائل نمی شوند؛ اما از میان کسانی که روح را باور دارند، عده ای تناسخ را پذیرفته و عده ای معاد باورزی را پیشت خود ساخته اند. باورمندان به معاد نیز خود دو گونه شده اند: متکلمان، فقها و اهل حدیث، به معاد

جسمانی باور پیدا کرده‌اند؛ مثلاً ثانیان<sup>۱</sup> و اکثر فلاسفه نیز بر اندیشه معاد روحانی پای می‌فشارند. اندیشمندان سترگی چون ملاصدرا نیز با بنیان نهادن فلسفه متعالیه به اثبات معاد جسمانی پرداخته و ادله محکمی فراهم آورده‌اند.

بزرگانی از مسلمانان چون غزالی، راغب اصفهانی، شیخ مفید، شیخ طوسی، سید مرتضی، علم‌الهدی و علامه طوسی رحمه‌الله به معاد جسمانی و روحانی عقیده مند هستند.

این اندیشه کسانی است که علاوه بر پذیرش روح، معاد را باور دارند؛ هر چند در گسترگی و گوناگونی آن، گونه‌گونی و تفاوت وجود دارد.

در اندیشه کسانی که روح انسانی را پذیرفته‌اند، اما معاد را باور ندارند، اندیشه تناسخ نمود یافته است. این گروه به دلیل باورنداشتن به معاد از توجیه نتیجه اعمال و رفتار انسان‌ها و عاقبت روح انسانی درماندند. خروج از این بن‌بست عقیدتی، آن‌ها را به سوی تناسخ و کارم رهنمون شد. اینان منکر معاد به معنای پاداش و کیفر در عالم دیگرند و معتقدند روح‌ها پس از رها ساختن بدن‌های خود در همین دنیا به بدن دیگری وارد شده، به زندگی پیشین خود ادامه می‌دهند. این کالبد جدید و بازتن‌یابی هم‌چنان در انسان‌ها ادامه پیدا خواهد کرد.

بازتن‌یابی یا تناسخ را اکثر قائلین به آن، مطلق می‌دانند و برای آن

۱. حکیم ابن سینا با مبانی فلسفه مشاء نتوانست معاد جسمانی را به اثبات برساند، اما با توجه به روایات متواتر به معاد جسمانی باور پیدا کرد.

محدودیتی نمی‌شناسند. فقط در موردی که روح انسان در اوج کمال به خدا وصل می‌شود یا از فرط شقاوت به عذاب بازگشت ناپذیر گرفتار می‌آید، قانون تناسخ جایگاهی ندارد. البته قائلین به تناسخ نیز گونه‌هایی دارند که بدان اشاره خواهد شد.

مسئله نوعی از تناسخ آمده است

و آن تناسخ بر دو قسم آمد به دست

هست یک قسم از دو قسمش نقل روح

پیش صوفی باطلست آن بالوضوح

قسم دیگر از حقیقت این ظهور

در مقابل کوسست لایق بی‌قصور

آن حقیقت در مجالی لایق

جلوه‌گر است بدون عایق

هست این حق گز تو باشی فیلسوف

باشدت بر فهم این معنی وقوف

در این گزیده اشاره‌ای به معانی لغوی و اصطلاحی تناسخ خواهد شد.

سپس تاریخچه و پیشینه آن را به نظاره خواهیم نشست. برخی انگیزه‌های

باور به تناسخ نیز خواهد آمد. آن‌گاه پاره‌ای از ادله قائلان به تناسخ را بیان

می‌کنیم و یکی از مهم‌ترین ادله تجربی‌شان را با علم روان‌شناسی پاسخ

می‌دهیم. در ادامه به ارائه ادله عقلی و نقلی رد تناسخ خواهیم پرداخت.

تبیین نسبت تناسخ با معاد و رجعت نیز بسیاری از شبهات پیرامونی را

پاسخ خواهد داد. آن‌گاه به سراغ قائلان تناسخ از میان ادیان و مذاهب و

دین‌واره‌های جدید رفته، نظر آنان را بیان خواهیم کرد.

از پی پیشسینیان در روزگار  
گشته ایم از بهر عبرت آشکار  
تا ز حال ما ماضی گیریم پند  
وز زمان نقد خود بی چون و چند  
چشم عبرت بین اگر در صورت است  
هر یک از ذرات عالم عبرت است  
شرح آن از حد تقریرات بیش  
گرتورا چشمی است عبرت کن ز خویش

رستان سال جهاد اقتصادی

عبدالحسین مشکانی سبزواری